

Istvan Nyomarkay
Budimpešta

Prilog proučavanju mađarsko–hrvatskih literarnih veza

U članku se prikazuje prijevod mađarskoga religioznog teksta vesprimskoga biskupa Martina Bíróa de Padányija. Taj je tekst na hrvatski preveo Jerolim Lipovčić, a znanstvenoj javnosti nije poznat u svojim podrobnostima.

1. U jezikoslovnim istraživanjima obrade i prikazi različitih izvora moraju igrati važnu ulogu i u naše vrijeme kada se sve više pozornosti obraća na opće konkluzije, na suvremeno tumačenje i grupiranje već poznatih jezičnih podataka, činjenica i tendencija. Jezični su izvori, pored ostaloga, dragocjeni dokumenti, konkretne potvrde na osnovi kojih možemo doći do općijih znanstvenih rezultata, bez poznavanja kojih svaka »opća« konstatacija nužno je prazna. Svaki novi (neobrađeni) izvor obogaćuje naše znanje o jednom razdoblju jednog jezika ili o uzajamnim vezama dvaju jezika i, time ujedno, dviju kultura. Zato je svaki izvor bitan, s jedne strane u samome sebi, s druge pak, s gledišta proučavanja međusobnih kontakata. Naš slavljениk, akademik Milan Moguš napisao je, pored mnogih drugih značajnih djela, i impozantan sažetak povijesti hrvatskoga književnog jezika, pa mislim da neće biti neumjesno ovom prilikom skrenuti pažnju na jedan od jezičnih dokumenata, na jedan pažnje vrijedan prijevod poznatog djela mađarske religiozne literature 18. stoljeća. Okviri ovog priloga ne dopuštaju i detaljan jezični opis hrvatskoga prijevoda (to ću drugom prilikom prikazati), htio bih samo upoznati znanstvenu javnost s osnovnim podacima i sadržajem ovoga do sada još, što se podrobnosti tiče, nepoznatog djela.

2. Radi se o religioznom djelu vesprimskog biskupa (Veszprém) **Martina Bíró de Padányi (Padányi Bíró Márton): *Lelket Órizó*** *Látogatás, az–az: Mennyei malafzokkal, irgalmalságokkal, és áldásokkal, az ötlet dicséretet, és tiszteletet látogató, és fejedelmekre figyelmező egy Ifenségnek Hármás Ditsérete, avagy A' Szent Háromságnek, aitatatos elmélkedésekből, buzgó foházzkodások-*

búl, és lelki Énekekből őlzve-foglaltatott, mennyből származott három tizedes Angyali Olvasója, melyet Méltóságos Padányi Bíró Márton weszprémi püspök, Szent Háromság Vasárnapján maga Weszprémi Anya-Templomában az Atyai Látogatásnak alkalmatosságával 1746-dik elztendőben el-kezdvén... máf odzör-is ki-nyomtatattott.... Budán... 1747-dik Elzdzendőben.

Djelo je preveo **Jerolim Lipovčić**, franjevac iz Požege pod naslovom: **Dusu csuvaiuche Pohogjenje**. To jest: *Oniu, koi na Nebeskih Darovih, Milofergu, i Miloftimah fale, slave, i uzviluiu iedno Boxanftvo Trostruka Slava, Illi Priřvetoga Troiřtva iz Bogoljubnih Promiřsljanah, Uzdiřanjah, i Piřmicah sklopļena, na Nebu pocfeta, i na zemļju poslana od tri deřetine Angjeoska Krunica, Koiu Priuzviřfeni, Priřvitli, i Pripořtovani Golpodin, Martin Biro De Padany Vesprimski Biskup, u Nedilju Priřvetog Troiřtva, ũ Ivoioi Vesprimskoi Materi Cerkvi, ũ vřime Oclĩnskog Pohogjenja godine 1746. iest zapocleo... A řada Na primiloftivu Naredbu njihove Excellencie ũ iezik Illiricski... prineffeno... Pò O. Fra Ierolymu Lipovcsichu, iz Poxege Reda S. O. Franceska Male Brache od obsluxeņja Provincie Sreberno-Bofanske... Tlacřena u Budimu 1750.*

3. Najbitniji podaci o autoru i o prevoditelju (na osnovi monografije **Józefa Szinnyeija (Szinnyi József) Magyar írók élete és munkái** 'Život i radovi mađarskih pisaca' (reprint-izdanje, Budapest 1964): **Martin Padányi Bíró (Padányi Bíró Márton)** rođen je u općini Padány (Županija Požun) g. 1693. Studirao je filozofiju na teološkoj akademiji u Trnavi (Nagyszombat). Bio je župnik u malom gradu Bičke (Bicske) u široj okolici Budima, nakon kratkog vremena postao je kanonik i g. 1744. vesprimski biskup. Pisao je teološka i teološko-povijesna djela na mađarskom i latinskom jeziku. Umro je g. 1762. u Vesprimu (Veszprém).

Jerolim Lipovčić (kod Szinnyeija: **Lipovcsich Jeromos**) rođen je g. 1717. u Požegi. Nakon završetka školovanja predavao dvije godine filozofiju u Baji, zatim deset godina teologiju u Budimu, gdje je bio lector jubilaris i namjesnik provincijala. Napisao je više teoloških stručnih knjiga (npr. *Conclusiones theologicae*. Budim 1753.) pa je objavio crkvene knjige i molitvenike na »iliričkom« jeziku.

4. Njegov je prijevod poznat, registriran i u mađarskoj stručnoj literaturi. Na značenje Lipovčićeva djela s gledišta mađarsko-hrvatskih kulturnih veza skreće pažnju **L. Hadrovics** u svojoj monografiji *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok* 'Mađarsko-južnoslavenske duhovne veze' (Budapest 1944., str. 21).

Lipovčićev rad počinje posvetom »priuzviřenome, prisvitlome, pripořstovanome gospodinu, gospodinu... Martinu Biro de Padany« (str. III–IX.), zatim dolaze »censurae theologorum ordinis« (X. str.) i odobrenje provincijala (str. XI.). Od XII. do XVI. str. čitamo predgovor *K-bogoljubnome řtiocu*.

»Posvete i predgovori počevši od renesansnih vremena javljaju se i utvrđuju kao dragocjeni izvor i elementi koji pomažu da se objasni nastanak... književnog djela.« (**Bogiřić, R.**, *Posvete i predgovori u hrvatskih pisaca 18. stoljeća*. In: Dani hvarskog kazaliřta / Hrvatska književnost 18. stoljeća — Tematski i žanrovski aspekti. Književni krug. Split 1955., str. 6) Bogiřić naglašava da »pojedine posvete [treba] razlikovati i u svakoj vidjeti neki poseban poticaj, pa prema

tome i osobiti motiv važan i znakovit za stanovit kulturno–književni čin.« (n. dj. str. 7).

U posveti Lipovčić posebno ističe da knjiga i trud pripadaju autoru: »... prikazujem knjigu, niti je moja, niti je trud moj; nego je tvoj, i nastojanje tvoje koji kao pravi aposto... nastojiš *omnibus omnia*, svakomu svaka biti...« Više puta se navraća na nastanak mađarskog originala, u duhu baroka nakićenom stilu govori o »privelikoj žedi«, »prigorućoj ljubavi« biskupa već od vremena kada je bio još samo župnik da čuva svoje ovce od »lažljivih proroka« Martina Lutthera i Ivana Kalvina. Posebnu pozornost obraća na autorovu namjeru kad kaže: »hotio jesi (tj. autor) da i ostali narodi u svoj jezik fale i slave Boga: zato i naređuješ meni da i u ilirički jezik složim, što evo, i po slabosti dovršio jesam.« (str. VII.) Posveta je završena u visokom stilu izraženim dobrim željama biskupu, »godine mloge, život dug, zdravlje temeljito, napridovanje udiljno, dostojanstvo veće i uživanje sviju srićah i dobarah ne samo vrimentitih, nego i vikovičnjih nebeskih i duhovnih, to iz srca čestituje, od Boga moli i istinito želi Njihovoj Ekscelenciji između slugah najmanji...« (str. IX.).

U predgovoru prvo kaže da »priuzvišeni biskup vesprimski po meni jest hotio da se ova knjižica na svitlost dade«. Potiče čitatelje da, unatoč slabostima, uživaju »ovi nauk«, kao što je »i Samson slatko pio iz čeljusti magareće« i čitatelji mogu uživati »čistu vodu... premda teče iz ustah načinjene od kamena haždaje.« (XII. str.)

Poslije označavanja cilja objašnjava i naslov: »Nadpis knjige ove stavio sam: *Dušu čuvajuće pohodenje*: zašto se duša od griha čuva, i na službu prisvetoga Trojstva podlaže po pohodenju pastirah; i budući da su trostruke vrste pastirih, to jest: najprvo biskupi, pak župnici i naši stariji, iliti roditelji... zato u prvom dilu stavio sam od pohodenja biskupskoga, u drugome od župničkoga... a u trećemu sam stavio molitve različite...« (str. XIII.). Izrazita je namjera da tekst bude razumljiv za svakoga, zato je upotrebljavao »lake« riječi i zato je preveo citate na latinskom jeziku na »ilirički«: »Metao sam riči što sam mogao lašnje i za ne učiniti teškoću razumiti, nisam iz latinskog na naško svagdi baš od riči privraćao, nego sam iznosio da možeš lašnje razumiti.« (str. XIII.) Predgovor sadrži i opća razmišljanja o koristi knjiga; u ovim rečenicama ogleda se već duh prosvjetiteljstva. Na kraju predgovora daje upute o »način(u) od slovah u štivenju i pisanju«. Govori o pisanju i čitanju slova *c*, *g*, *l* i *n*.

5. Prvi dio mađarskog djela (*A' Látogatásnak eredetéről, és értelméről — Od izlaza Pohogjenja, i kako e ima razumiti*) u potpunosti je preveden (u mađarskom tekstu od str. 3 do str. 12; u hrvatskom od str. 2 do str. 9). Zatim dolazi *Pásztori Levél — Poslanica illiti Knjiga Pastirska* (str. 12–17, odn. 9–13) i jedna pjesma i razmišljanje o Svetom trojstvu (str. 18–38, odn. 14–29), pa opet jedna pjesma. Dovde prijevod točno odgovara originalu. U mađarskom dolazi zatim dugačak traktat opet o Svetom trojstvu. Taj dio nije preveden, iza pjesme kod Lipovčića dolaze kratke molitve. Prevedena je sljedeća pjesma *Szent Hármoságrul való Ének — Pisma od Prisvetoga Trojstva* (str. 50, odn. 32). Na mjestu razmišljanja u mađarskom tekstu (str. 51–67) nalazimo u hrvatskom molitve (str. 32–42).

Sljedeća pjesma, *Szent Háromságrul való Uj Ének — Od Prisvetoga Troištva*. Nova Pisma (str. 67–67, odn. 42–43) prevedena je. U mađarskom dolazi jedna božićna propovijed, koja nije prevedena. Na kraju nalazimo poglavlje pod naslovom *A' Szent Háromságnak dicséretérül, és az Angyali Olvasórol- való Róvid Tanítás — Od Prisvetoga Troištva fale, i krunice Angjeoske Kratak Nauk* (str. 87–92, odn. 47–51), iza njega opet razmišljanja i molitve (str. 93–97, odn. 52–55) i na kraju litanije.

6. Iz ovoga kratkog prikaza možemo zaključiti da je prijevod važan dokument s gledišta uzajamnih kulturnih veza. Dokazuje da su te veze, osobito na religioznom području, bile čvrste. Mađarska je religiozna literatura naišla na širok odjek u Hrvata. Bitno je ne samo ono što je od originala prevedeno nego i ono što nije. Posebno je pitanje, zašto je Lipovčić izostavio neke dulje traktate. S jezičnog gledišta je prijevod i ostali njemu slični prijevodi i prerade zanimljiviji jer pokazuju da je hrvatski jezik već u 18. stoljeću imao na raspolaganju odgovarajući rječnički fond za izražavanje najapstraktnijih pojmova i pojava. Drugo je pitanje, naravno, istraživanje međusobnih jezičnih utjecaja što se tiče, prije svega, rječnika, zatim i ustaljene fraze i sintaktičke strukture. O tome drugom prilikom.

Ein Beitrag zur Forschung der ungarisch-kroatischen literarischen Beziehungen

Im Artikel wird die kroatische Übersetzung eines ungarischen Textes von Martin Bíró de Padány, des Bischofs von Veszprém, dargestellt. Der Text wurde von Jerolim Lipovčić übersetzt und ist der wissenschaftlichen Öffentlichkeit in Einzelheiten nicht bekannt.